

ІСТОРИЯ ТА МЕТОДОЛОГИЯ ГЕОГРАФИИ

УДК 631.6

Анастасія МАРЧУК

З ІСТОРІЇ МЕЛІОРАЦІЇ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

В статті проаналізовано особливості розвитку меліоративних робіт на території Тернопільської області з часів Австро-Угорщини і до наших днів. Висвітлено позитивні і негативні наслідки масових меліорацій земель, проведених в радянський період, та екологічні зміни природних компонентів регіону, зумовлені меліоративними перетвореннями. Подано динаміку росту осушуваних земель області, врожайність сільськогосподарських культур на меліорованих землях в різні роки, а також основні риси розвитку сучасних осушувальних меліорацій області.

Ключові слова: меліорація, осушувані землі, осушувальні системи, гідромеліоративні роботи, водогосподарські організації, заболочені та перезволожені землі, врожайність сільськогосподарських культур.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Меліорація перезвожених земель Тернопілля відрізняється порівняно нетривалою, хоча й насиченою історією. Загалом, ставлення до меліорації у наукового загалу неоднозначне. Масові меліоративні роботи на західноукраїнських землях у 60-х – 80-х роках минулого століття призвели не тільки до збільшення площ сільськогосподарських угідь й підвищення їх врожайності, але й спричинили в окремих місцях порушення водного балансу, обміління колись повноводних волинських і подільських річок, перетворення зелених лук на зарослі бур'янами пустища та ін. Тому критичний аналіз здійснених переважно в радянські часи перетворень, осмислення їх позитивних і негативних, віддалених в часі наслідків вважаємо цілком назрілим та актуальним. Тим більше, що подібні узагальнення стосовно розглядуваного терену в літературі фактично відсутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомості про меліоративні роботи в австро-угорський та польський періоди історії Тернопілля фрагментарні й почерпнуті в основному з архівних матеріалів. З пізніших публікацій, які у тій чи іншій мірі торкаються заявленої проблеми, слід назвати насамперед праці А. Кендзьора (1928), О. Анатієнка (1975, 1980, 2005, 2006), Б. Козловського (2005), Б. Заблоцького (1997, 1999, 2001 та ін.). Результати досліджень меліоративного стану торфових ґрунтів і торфовищ Малоого Полісся, яке частково заходить й на територію Тернопілля, викладено у численних публікаціях С. Вознока, С.М. Перехреста, В.Р. Бурдея, З. М. Томашівського, В. Бурдана та ін.

Виклад основного матеріалу. Меліорація на території Тернопільської області бере свій початок ще з часів Австро-Угорщини. Тоді осушення боліт та перезвожених земель потребували значних коштів, яких у простих се-

лян не було. Тому копали канали вручну та навіть невеликі дощі зводили усі старання нанівець: води заливали посіви, рослини гинули. Для осушення 1 морга поля (0,58 га) треба було заплатити тоді 700 злотих. З цих причин покращити родючість своїх земель за допомогою осушення могли тільки багаті землевласники.

У 1857 р. був прийнятий австрійський Водний кодекс, завдяки якому в Галичині почали організовувати водні і меліоративні спілки. Водна спілка та території Тернопільського воеводства здійснювала регулювання річки Золотої Липи від ставу у Бережанах до с. Литвинова.

А з прийняттям у 1884 р. Закону про меліорацію розпочинається розвиток меліоративних робіт та регулювання рік. У цьому ж році в с. Криве Козівського району місцевий поміщик найняв майстрів з Відня та Кракова для проведення осушення перезвожених земель площею 500 га. Проте до кінця ця робота не була доведена.

В кінці 80-х років XIX ст. у с. Гончарівка Монастирського району та с. Личківці Гусятинського району будеться гончарний дренаж, який працює до сьогодні. Також водний режим регулювали, споруджуючи систему ставків. У заплавах річок Нічлава й Джуринка їх було понад 30.

У 20-х роках XX століття меліоративні роботи на Тернопільщині активізувались. Цьому сприяло утворення в 1922 р. у м. Львові Малопольського меліоративно-технічного товариства, якому підпорядковувалось і Тернопільське воеводство. У 1929 р. в с. Глібів Скалатського повіту здійснювалось осушення заболочених земель на площі 300 га, у с. Заздрість Теревольського повіту – осушення 700 га земель шляхом дренажування та за допомогою ровів. У 1930 році осушували землі долини р.Серет на площі 938 га за допомогою відкритих каналів у

гмінах Долішній Івачів, Чистилів, Плотича, Великий Глибочок, Тернопіль та в інших місцях.

У 1920-1939 рр. меліоративні дослідження на території області виконувались Львівським і Поліським бюро меліорації, а також Львівським політехнічним і Меліоративним інститутами [10]. Меліоративним проблемам у басейнах річок верхнього Дністра багато уваги присвячував А. Кендзьор, який, працюючи у Львівському меліоративному бюро, досліджував причини заболочення та технічні питання меліорації [12].

Загалом, осушення перезволожених земель на Тернопільщині у довоєнний період проводилось у незначних обсягах.

Період Другої світової війни відзначався занепадом меліорації в регіоні. Існуючі меліоративні системи фактично не експлуатувались. Осушувальні канали замулювались, заростали чагарниками. На осушених пасовищах, луках та полях почалося вторинне заболочення.

Діяльність місцевих органів влади на Тернопільщині в повоєнний час була спрямована на якнайшвидшу відбудову народного господарства області. Уряд відпускав колгоспам на розвиток громадського тваринництва, придбання мінеральних добрив, електрифікацію, іригацію короткострокові й довгострокові кредити. Ці кредити щороку зростали. Якщо в 1946 р. було виділено 730 тис. крб., то в 1949 р. 12 млн. крб., а в 1950 р. вже 19055 млн. крб. [9]. Однак, до 1954 року на Тернопільщині було лише біля 3-х тис. га зруйнованих осушувальних систем, з яких тільки 24% використовувались під посіви сільськогосподарських культур.

Відновлення меліоративних робіт, а також активне водогосподарське будівництво розпочалися в кінці 40-х років, коли в системі Міністерства сільського господарства УРСР було організовано Головне управління водного господарства, а в областях, в тому числі й Тернопільській, при обласному управлінні сільського господарства – відділ водного господарства. У 1952 році при цьому ж управлінні сформовано будівельно-монтажну дільницю з водогосподарського будівництва.

Для забезпечення надійної експлуатації існуючих, відновлених і побудованих меліоративних систем та контролю за раціональним використанням водних ресурсів 1 вересня 1954 року було організовано Тернопільське обласне управління водного господарства (з 1965 р. – управління меліорації і водного господарства). Розпочалось будівництво великих осушуваль-

них систем відкритою мережею каналів у басейнах лівих допливів Дністра.

На початок 1960 року було осушено 3,8 тис. га земель, тому виникла потреба в розширенні технічної експлуатації осушувальних систем та систематичному контролю за формуванням меліоративного стану на зростаючих площах осушуваних земель. З цією метою в 1961 році створено першу експлуатаційну організацію – Тернопільську дільницю осушувальних систем, на базі якої в 1963 році сформовано Тернопільське управління експлуатації осушувальних систем. На той час в області нараховувалось вже 12,5 тис. га осушуваних земель.

Значний ріст меліоративних робіт розпочався в 1966 році і до кінця 60-х років площа осушуваних земель була доведена до 45 тис. га. В управлінні експлуатації осушувальних систем було створено 4 експлуатаційні дільниці (Бережанську, Бучацьку, Лановецьку і Тернопільську) з відповідною матеріально-технічною базою.

У 1966 році площа осушуваних земель становила 27,3 тис. га з яких 10,8 тис. га було осушено гончарним дренажем (найбільш поширений варіант закритого дренажу, який створюється за допомогою траншей і системи основної і другорядних труб). Всього в області нараховувалось 55 осушувальних систем. Протяжність водоприймачів і відкритих осушувальних каналів склала 1282 км, закритих гончарних дренів і колекторів – 5514 км. Всі осушені землі розташовувались у 15-ти адміністративних районах області з радіусом обслуговування понад 130 км від місця розташування управління експлуатації і належали 130 землекористувачам, в тому числі 124-м колгоспам, 2 радгоспам, навчальному закладу Міністерства сільського господарства, двом міським комунальним господарствам і торфпідприємству.

Земельно-болотний фонд Тернопільської області у 1966 році становив 104,3 тис. га, тобто 7,5% від площі земель загального землекористування області. Болота і заболочені землі розташовувались в басейнах річок Збруч, Серет, Стрипа, Золота Липа і Вілія. Найбільша кількість заболочених і перезволожених земель, які потребували осушення, включаючи осушені землі на яких проводились меліоративні роботи, були наявні в Тербовлянському районі 10,3 тис. га (9% від загального землекористування в районі). Для прикладу в колгоспі "Прогрес" цього району нараховувалось 2,6 тис. га земель, з них 1,03 тис. га або 40% були

заболоченими і мінерально перезволоженими, на яких майже кожного року вимокали посіви сільськогосподарських культур. В 1960 році після осушення цих земель колгосп почав отримувати хороші урожаї.

Мінерально перезволожені землі – це в основному староорні землі, складені важкими ґрунтами, які страждають від надлишку вологи в роки з надлишковими атмосферними опадами. Болота і торфоболотні землі використовувались під природними, малопродуктивними сінокосами та пасовищами, заростали кущами та очеретом. Осушувальні системи у переважній більшості будували на мінеральних, в меншій мірі – на торфоболотних ґрунтах.

Загальна площа земель, осушених гончарним дренажем у 1966 р. в області (як вже згадувалось), склала 10,8 тис. га і всі вони використовувались під посіви сільськогосподарських культур, оскільки урожайність на дренажних землях була значно вищою, ніж на недренованих. Так у колгоспі "Росія" (с. Жовтнєве Тербовлянського району) урожайність пшениці на дренажних землях становила 25 ц/га, тоді як на недренованих – 20,5 ц/га, урожайність цукрового буряка, відповідно – 280 ц/га та – 240 ц/га. В колгоспі "Зоря" (с. Палашівка Чортківського району) урожайність пшениці на дренажних землях склала 35,8 ц/га, на недренованих 22,5 ц/га, цукрового буряка, відповідно, 484 ц/га та 305 ц/га.

У 1960-1966 роках в області застосовували кротовий дренаж (система підземних каналів (дрен), що їх прокладають під час гідромеліоративних робіт дренажними машинами). За даний період його нарізали на площі 3,5 тис. га, в основному на мінерально-перезволожених землях, для відводу надлишкової вологи. Проте з ціллю більш ефективного використання осушуваних земель на площі 2,6 тис. га, де був нарізаний кротовий дренаж, в 1963-1966 роках збудували гончарний дренаж.

За 1966-1970 рр. валова продукція сільськогосподарства в області збільшилася на 34%. За досягнення у господарському будівництві в 1967 р. Тернопільська область і колгосп "Перемога" Борщівського району були відзначені державними нагородами [5].

В кінці 60-х на початку 70-х років після організації гідрогеолого-меліоративної служби Держводгоспу УРСР і створення відділу меліоративної гідрогеології в Українському науково-дослідному інституті гідротехніки і меліорації (УкрНДГіМі) розпочались дослідження на меліорованих землях Західної України. У

1970-1973 рр. була побудована Кременецька водно-балансова станція, яка здійснювала вивчення і оцінку підземних вод, водно-повітряного режиму ґрунтів, проводила метеорологічні спостереження.

У більшості господарств осушувані землі використовувались продуктивно. Проте в окремі роки спостерігались зниження урожаїв сільськогосподарських культур в зв'язку з несприятливими кліматичними умовами. В засушливі періоди вегетації на таких землях відбувається глибоке пониження рівня ґрунтових вод (нижче глибини залягання колектора або дрен) і осушення орного шару ґрунту, внаслідок чого рослини страждають від нестачі вологи. В зв'язку з цим, із 1974 року в області почали споруджувати меліоративні системи двосторонньої дії, оскільки звичайні осушувальні системи, спрямовані на відведення надлишкових вод з ґрунтів, не забезпечують водного режиму останніх, необхідного для отримання стійких високих врожаїв. Зволоження на таких системах здійснювали інфільтрацією методом зволожувального і попереджувального шлюзування. Загальна площа осушувально-зрошувальних систем у 1975 р. становила 6734 га.

За весь період свого розвитку осушувальна меліорація була спрямована на отримання економічних переваг шляхом регулювання водно-повітряного режиму ґрунту. Належного вивчення та прогнозування змін, що відбуваються в навколишньому середовищі під впливом осушення земель, не здійснювалось. В 70-х роках в деяких районах області почали проявлятися перші негативні екологічні наслідки меліорації: зниження рівнів підземних вод, деградація ґрунтового покриву, пересихання джерел та ін.

Так, на землях Коропецької осушувальної системи через неправильне використання схилів та поганий догляд стічні води поступово зносили незахищений травами гумусний шар, ущільнювали ґрунт в улоговинах, що спричинило деградацію рослинності.

У багатьох районах області, зокрема в Зборівському і Підволочиському, великі масиви осушуваних земель використовувались (і використовуються до цього часу) як малопродуктивні пасовища й сіножаті. Порушення технологічних вимог при спорудженні осушувальних систем призводило до виведення з експлуатації меліорованих земель, що мало місце в Шумському й Лановецькому районах.

Не враховувались і конкретні ґрунтово-кліматичні умови того чи іншого району. Для прикладу, якщо у Тербовлянському районі,

розміщеному на плато, землі добре піддаються меліорації, то в долинах Коропця чи Стрипи доцільніше споруджувати ставки та ін.

При осушенні перезволожених полів між селами Зубрець і Порохова Бучацького району було випрямлено русло р. Баришки. Втративши природні джерела, що її живили, Баришка вузьким каналом потекла у Дністер. Тоді ж були осушені і заплави річки. Необдуманість таких дій призвела до того, що на частині окультурених площ знизився рівень підґрунтових вод.

В багатьох колгоспах у гонитві за "резервним" гектаром розорювали приканальні смуги, нехтували правилами агротехніки і протиерозійного землеробства. У більшості колгоспів були відсутні руслові ремонтери.

Все це призводило до руйнування берегів і замулення осушувальних систем, спричинило ерозію і зволоження землі.

Однак, меліорація земель в області набувала все більшого розвитку і в 1974 році управління експлуатації обслуговувало вже 62,5 тис. га меліорованих земель, з них: осушуваних 60 тис. га, в т. ч. осушуваних гончарним дренажем 42,3 тис. га і зрошених культурних пасовищ 2,5 тис. га. Всього в області було 79 меліоративних систем. Протяжність водоприймачів і відкритих осушувальних каналів склала 2885,8 км, протяжність закритих гончарних дренів і колекторів – 23683,2 км. Із загальної кількості осушуваних сільськогосподарських земель 59,4 тис. га в 1974 році під посівами с/г культур використовувалось 41,9 тис. га.

Таблиця 1

Урожайність с/г культур на дренованих землях в господарствах Тернопільської області в 1974 році

Назва культур	На дренованих землях (ц/га)	На не дренованих землях (ц/га)	Прибавка урожаю (ц/га)
Всі зернові культури	27,9	26,7	1,2
В т.ч. озима пшениця	27,8	27,8	-
Ячмінь ярий	31,2	29,1	2,1
Овес	23,8	22,1	1,7
Цукровий буряк	330,0	344,0	-
Кормові коренеплоди	248	237,0	11,0
Кукурудза на з/корм	157,0	165,0	-
Однолітні трави на з/корм	147	141,0	6,0

Як видно з таблиці 1, дренавання перезволожених земель покращило їх водно-повітряний режим і дало можливість підвищити урожайність сільськогосподарських культур, хоча й порівняно незначно.

На осушених глибоких торфовищах рівномірного зволоження можна досягнути застосуванням кротового дренажу, який скорочує період зволоження в 1,5-2 рази, поліпшує аерацію та тепловий режим ґрунту. Загальна площа кротового дренажу у 1974 році склала 1350 га, в тому числі на торф'яних ґрунтах – 1300 га і мінеральних – 50 га. Приріст урожаю зеленої маси на землях з кротуванням становив у середньому 12%. Кротовий дренаж застосовувався на землях північних і центральних районів області. Термін його використання на торф'яних ґрунтах – 2-4 роки, мінеральних – 1-2 роки.

Заболочені землі до осушення мало використовувались в с/г господарстві, перезволожені мінеральні землі засівались с/г культурами, проте їх урожайність була дуже низькою – 8-10 ц/га зернових, 130-150 ц/га цукрових буряків, 40-50 ц/га овочів і 5-8 ц/га сіна, посів

проводився на 10-12 днів пізніше ніж на богарних землях.

Найбільша кількість заболочених і перезволожених земель була в Тербовлянському, Бережанському і Козівському районах. У відношенні до загального землекористування (на той час воно складало – 1382,6 тис. га, з яких с/г угідь 987,3 тис. га, орних земель 867,6 тис. га) вони становили в Тербовлянському районі – 24 %, в Бережанському районі – 30 %, в Козівському районі – 39 %.

До 1976 року осушення земель в області виконувалось густою мережею дрен з відстанями між дренами в основному 14 – 18 м, яка розраховувалась, виходячи з механічного складу ґрунту із внесенням відповідних поправок. В 1976-1979 роках в аналогічних умовах на землях 38 господарств побудували (згідно з комплексною методикою Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації) осушувальні системи з міждреновими відстанями 22-36 м, завдяки чому вартість всіх робіт з осушення була знижена на 40% [11]. Даний метод розрідженого дренажу, яким було осушено 39,9 тис. га, ґрунтується на викорис-

танні отриманих емпірично залежностей оптимальних віддалей між дренами від основних факторів, що визначають дії дренажу з пристосуванням електромоделювання фільтрації до дрен. Ця методика дозволяє підвищувати якість, надійність дії і економічність дренажних систем без зниження врожайності сільськогосподарських культур.

У 1977 році наказом Мінводгоспу УРСР створюється будівельно-монтажний трест "Тернопільводбуд". У будівельних водогосподарських організаціях працювало на той час близько 2 тис. працівників. Будівельниками щорічно виконувалось підрядних робіт більш ніж на 10 млн. крб. Завдяки їхній роботі у 1977 році було осушено 81,3 тис. га.

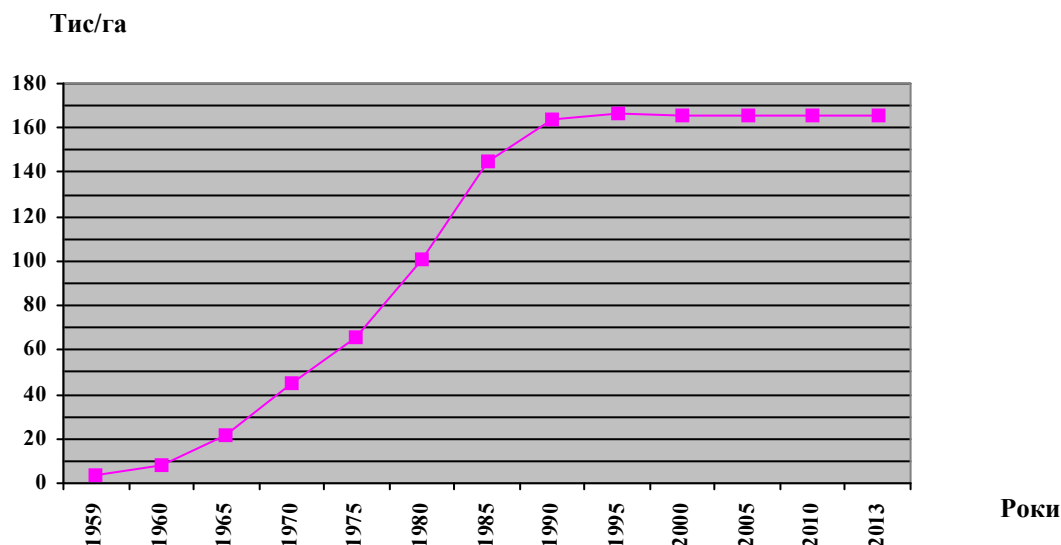

Рис 1. Динаміка росту осушуваних земель на території Тернопільської області в період з 1959 по 2013 роки

У період з 1980 по 1985 рік меліоративне будівництво набуло в області найбільшого розмаху. У цей час щорічно осушувалося від 8 до 10 тис. га перезволожених земель (рис 1). У 1985 році площа осушених земель в Тернопільській області сягнула 142 тис. га, що сприяло створенню другої експлуатаційної організації – Чортківського управління осушувальних систем і протиपाvodкових споруд.

Стан меліорованих земель, однак, не покращувався, а навпаки погіршувався. В окремих господарствах був послаблений контроль за використанням осушуваних земель, не здійснювалось належного технічного догляду за ними, осушувані землі використовувались в основному під малопродуктивними пасовищами, сіножатями. Найбільше таких площ було у Тербовлянському (1950 га), Кременецькому (729 га), Шумському (378 га) районах. В області не проводились у повному обсязі протиерозійні і протипаvodкові заходи, рекультивация і глибоке розпушування земель, не виконувались завдання переведення осушуваних систем на подвійне регулювання водного режиму, будівельні організації "Тернопільводбуд" не виконували доведені плани з будівництва протиерозійних, гідротехнічних споруд, розтягувались терміни меліоративного будівництва, не

завжди враховувались питання охорони навколишнього середовища. Віддача зрошуваних земель в області була у 2 рази нижчою, ніж в середньому у республіці. Меліоровані землі, які займали 17% усіх сільськогосподарських угідь, давали лише 15% валової продукції рослинництва.

У 80-тих роках велику увагу почали приділяти критеріям оцінки меліоративного стану осушуваних земель та організації меліоративно-екологічного моніторингу. Ці питання порушувались у працях науковців УкрНДІГіМу (В.Є. Алексєєвський, В.П. Кубишкін та ін.), Львівської гідрогеолого-меліоративної експедиції (Б.І. Козловський, який активно досліджував меліоровані землі Західної України) та працівників Тернопільського управління експлуатації осушувальних систем, серед яких варто відзначити І.В. Мацка та О.А. Анатієнка [2,4].

Водогосподарськими будівельними організаціями за час їхнього функціонування з 1960 по 1992 рік проведено осушення перезволожених і заболочених земель в області на площі 165,5 тис. га, зрошення – на площі 14,2 тис. га, велося будівництво протиерозійних, протиповневіх та інших природоохоронних об'єктів.

В 90-х роках у результаті кризових явищ в

Україні, у тому числі в АПК і водогосподарському комплексі, почався процес стагнації. Через відсутність достатнього фінансування значно скоротилися обсяги робіт з будівництва та експлуатації меліоративно-водогосподарських об'єктів. Зазначимо, що з 1994 року введення в дію нових меліоративних земель в області практично припинено. Експлуатація зрошувальних земель Тернопільщини є незадовільною, бо внаслідок відсутності запасних частин для зрошувальної техніки, дорогої вартості електроенергії, мастил та з інших причин з 1997 року на цих землях зрошення не проводиться.

В кінці 90-х – на початку 2000-х років публікувались роботи Б. Заблоцького, присвячені територіальній та функціональній організації регіонального сільськогосподарського комплексу області, екологічним проблемам з меліорованими ґрунтами, меліоративному районуванню території області та ін. [6, 7, 8 та ін.].

Після реорганізації будівельних водогосподарських організацій в експлуатаційні – їх діяльність зосередилась на проведенні ремонтно-доглядових робіт та інших експлуатаційних заходах щодо утримання меліоративних систем в робочому стані. З кожним роком, починаючи із 1996 року, зростає державне фінансування на утримання міжгосподарської меліоративної мережі, однак в сучасних умовах, коли вся внутрішньогосподарська мережа передана у комунальну власність, а меліоровані землі розпайовані між приватними власниками, загострилась проблема забезпечення на них сприятливого меліоративного стану, тобто кінцевої мети гідротехнічних меліорацій. Меліорація нероздільна з високою культурою землеробства. Нові користувачі не мають достатніх знань щодо раціонального землекористування, а це в свою чергу може призвести до негативних екологічних наслідків. В умовах нового землевпорядкування території протягом останніх 14 років не проводились агролісомеліоративні та агротехнічні заходи; реконструкція осушувальних систем; будівництво та ремонт існуючих ерозійних споруд; консервація деградованих земель, тощо [3].

В даний час на балансі Тернопільського обласного управління водних ресурсів знаходиться 17 осушувальних систем загальною площею 165,572 тис. га. Науково-технічний прогрес при будівництві осушувальних систем характеризується широким застосуванням закритого дренажу, а його в області 151,4 тис.га.

Завдяки проведенню меліоративних робіт

структура сільськогосподарських угідь області на перезволожених землях загалом покращилася. Рілля складає 130,0 тис. га, перелоги – 4,4 тис. га, сіножаті і пасовища – 29,2 тис. га. Однак, в області майже 20% осушених сільськогосподарських угідь займають сіножаті й пасовища, тобто використання меліорованих земель є незадовільним.

Осушені сільськогосподарські угіддя в області складають 16% від загальної кількості угідь і дають до 16-20% продукції землеробства.

Характерною рисою сучасного розвитку осушувальних меліорацій є проведення культуртехнічних робіт, реконструкції побудованих раніше осушувальних систем, а також впровадження природоохоронних заходів при майже повному припиненні нового меліоративного будівництва. Експлуатаційними організаціями щорічно виконується природоохоронних робіт на суму близько 1 млн. грн. Прийнята нова Програма покращення технічного стану внутрішньогосподарських меліоративних систем та підвищення ефективності їх використання у Тернопільській області на 2011-2015 роки.

Висновки. Нами виділено два етапи розвитку меліорації на теренах Тернопільщини: довоєнний (до II Світової війни), або австро-угорсько-польський і повоєнний, який можна розділити на підетапи: а) радянський (до 1991 р.) і б) український (від 1991 р. до наших днів). У довоєнний період осушення перезволожених земель проводилось у незначних обсягах, на відміну від радянського, для якого характерні інтенсивні меліоративні перетворення. Всі 165,572 тис. га осушуваних земель, що наявні в області, були осушені саме в цей період. Меліорація в радянський період була спрямована на збільшення посівних площ та підвищення врожайності сільськогосподарських культур, без належного вивчення змін процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі під її впливом. Характерною рисою сучасного (українського) розвитку осушувальних меліорацій є проведення культуртехнічних робіт, реконструкція діючих осушувальних систем, а також впровадження природоохоронних заходів за майже повного припинення нового меліоративного будівництва.

Попри великий обсяг досліджень осушуваних земель в областях Західної України, узагальнюючих наукових праць, присвячених регіональним проблемам меліорації, зокрема

Тернопільської області, загалом небагато. Потребують аналітичного опрацювання зокрема проблеми ефективності сільськогосподарського освоєння осушуваних земель регіону, моніторингу функціонування природно-госпо-

дарських меліоративних систем та пов'язані з цим питання взаємодії останніх з окремими компонентами довкілля (грунтами, ґрунтовими водами, біоценозами, тощо) та ін.

Література:

1. *Анатієнко О.* Агротехнічні та меліоративні заходи для підвищення ефективності використання меліорованих земель у Тернопільській області / *О. Анатієнко* // Водне господарство України. – 2005. – №3. – С. 17-19.
2. *Анатієнко О.* Потенціальні можливості осушених земель / *О. Анатієнко, І. Підпалій* // Вільне життя. – 1974.
3. *Анатієнко О.* Реформування земельних відносин на меліорованих землях Тернопільської області / *О. Анатієнко* // Водне господарство України. – 2006. – № 2. – С. 19-21.
4. *Анатиенко А. А.* Опыт мелиорации земель в Тернопольской области / *А. А. Анатиенко, В. П. Кубышкин* // Гидротехника и мелиорация. – 1975. – № 3. – С. 70-73.
5. З історії соціалістичної перебудови сільського господарства на Тернопільщині у 1939 – 1970 рр. – Тернопіль, 1981. – 97 с. – (Партархів Тернопільського обкому компартії України. Державний архів Тернопільської області).
6. *Заблоцький Б. В.* Екологічний підхід у меліорації ґрунтів / *Б. В. Заблоцький* // Труды Международной конференции "Современные проблемы охраны земель". Т. 2. – К.: СОПС України НАН України. – 1997. – С. 79-84.
7. *Заблоцький Б. В.* Меліоративне районування Тернопільської області та його економіко-географічний аналіз / *Б. В. Заблоцький* // Наукові записки ТНПУ імені В.Гнатюка. Серія географія. – 1999. - № 2. – С. 188-191.
8. *Заблоцький Б. В.* Регіональний меліоративний комплекс та його територіальна організація / *Б. В. Заблоцький* // Автореферат дис. ...канд. геогр. наук. – Львів, 2001. – 18 с.
9. *Івасюта М. К.* Нарис історії колективізації на Тернопільщині (1939-1950 рр.) / *М. К. Івасюта*. - К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 116 с.
10. *Козловський Б. І.* Меліоративний стан осушуваних земель західних областей України / *Б. І. Козловський* – Львів: Євровіт, 2005. – 420 с.
11. Осушительные системы с разреженной дренажной сетью / [*Г. Я. Доля, А. П. Никовский, А. А. Анатиенко, В. П. Кубышкин*]. Осушение. – 1980.
12. *Kędzior A.* Roboty wodne i melioracyjne w południowej Małopolsce / *A. Kędzior*. - Lwow, 1928. – Т. 1. - 406 s.

Резюме:

Анастасія Марчук. ИЗ ИСТОРИИ МЕЛИОРАЦИИ НА ТЕРНОПОЛЬЩИНЕ.

В статье проанализированы особенности развития меліоративных работ на территории Тернопольской области со времен Австро-Венгерской империи и до наших дней. Выделены два этапа развития меліорации на территории области: довоенный (до II Мировой войны), или австро-венгерско-польский і послевоенный, который можно разделить на підэтапы: а) советский (до 1991 г.) і б) украинский (после 1991 г. до наших дней). В первый период меліоративные работы были проведены на небольших участках и носили познавательный характер, в советский период было меліоровано 12 % 165,57 тыс.га водно-болотных угодий без необходимого изучения природных изменений и их последствий. Освещены положительные и отрицательные последствия массовых меліораций земель, проведенных в советский период, и экологические изменения природных компонентов региона, обусловленные меліоративными преобразованиями. Представлена динамика роста осушаемых земель области, урожайность сельскохозяйственных культур на меліорируемых землях в разные годы, а также основные черты развития современных осушительных меліораций области.

Ключевые слова: меліорация, осушаемые земли, осушительные системы, гидромеліоративные работы, водохозяйственные организации, заболоченные и переувлажненные земли, урожайность сельскохозяйственных культур.

Summary:

Anastasiia Marchuk. FROM THE HISTORY OF MELIORATION AT THE TERRITORY OF TERNOPIL REGION.

In the theses there is a development characteristics of melioration activities at the territory of Ternopil region in the period from Dual Monarchy to our time. Formulated positive and negative impacts of reclamation works at the time of Soviet Union, described ecological changes of natural components of the region caused by melioration transformations. Evaluated the growth dynamics of reclaimed areas in the region, the crop capacity of the fields at the reclaimed areas at year on year basis, showed main modern tendencies of land improvement development in the region.

On the basis of the processed analysis showed three meliorating periods on the territory of Ternopil region: prewar period (before the World War II) and postwar, which can be segmented into two spells: Soviet (before 1991 year), Ukrainian (from 1991 to our time). At the prewar period drainage of waterlogged lands took place in very rare instances, it was caused by the absence of specialized hydro-holdings and meliorating organizations on the territory of Ternopil region. At the Soviet period characteristic feature is intensive meliorating transformations. At this period melioration was aimed at the receiving of economic advantages and high crop capacity of the fields without in-depth studying of changes caused to environment by their influence. The characteristic feature of modern Ukrainian period of

drainage meliorations is realization of crop-industrial works, also at this period was reconstructed old drainage systems, moreover took nature-conservative measures at the almost completely stoppage of new meliorating building.

Key words: melioration, land drying, land improvement, drying systems, hydro-meliorating activities, hydro-holdings, waterlogged and overwetted lands, crop capacity of the fields.

Рецензент: проф. Сивий М.Я.
УДК 502.4 (477.83)

Надійшла 16.04.2013р.
Надія КЕПЕНЯК

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ"

Подано коротку характеристику використання сучасної території НПП "Сколівські Бескиди" в час, коли вона не належала до території природо-заповідного фонду. Описано передумови створення національного природного парку, охарактеризовано часові аспекти формування національного природного парку в Бескидах починаючи від існуючого тоді ландшафтного заказника місцевого значення "Зелеміль" та заповідного урочища "Дубинське", які стали основою для подальшого розвитку заповідної справи в регіоні, до 11 лютого 1999 року, коли всі питання щодо створення НПП у Бескидах були остаточно вирішені. Тут також датовано перебіг подій щодо створення НПП "Сколівські Бескиди", яке розпочалось ще у 70-их роках ХХ ст. В процесі створення НПП "Сколівські Бескиди" були і деякі відомчі неузгодження, про які описано на сторінках цієї статті. Тут також висвітлено роль окремих осіб у реалізації ідеї створення парку і трансформацію назви сучасного НПП "Сколівські Бескиди".

Ключові слова: національний природний парк "Сколівські Бескиди", історія створення, лісовий заказник "Зелеміль", заповідне урочище "Дубинське", ВО "Львівліс".

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз комплексу проблем розвитку національного природного парку "Сколівські Бескиди" ми пропонуємо розглянути через ретроспективний аналіз дослідження території парку та історії його становлення. Аналіз сучасних та майбутніх проблем парку повинен базуватись на знаннях історії формування національного природного парку та дослідження його території.

Завдання:

- проаналізувати використання досліджуваної території в час, коли вона не належала до територій ПЗФ України;
- описати передумови створення національного природного парку;
- охарактеризувати часові аспекти формування та встановлення меж НПП;
- проаналізувати вивчення історії НПП "Сколівські Бескиди" окремими дослідниками та науковцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історією НПП "Сколівські Бескиди" на даний час активно займається працівник Національного лісотехнічного університету України Кричевська Е.А., аспіранткою готується до захисту дисертація даної тематики. Значний внесок в дослідження історії парку вніс науковий співробітник Інституту екології Карпат НАН України, кандидат біологічних наук П.Т. Яценко. Автором видано декілька публікацій з історії створення НПП [6]. Активно сприяють дослідженню історії НПП "Сколівсь-

кі Бескиди" і наукові працівники парку, зокрема В.Я. Бандерич, В.П. Приндак, В.О. Крамарець

Виклад основного матеріалу. З метою збереження, відтворення та раціонального використання територіальних комплексів, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення, Указом Президента України № 157/99 від 11 лютого 1999 року створено національний природний парк "Сколівські Бескиди", який є науково-дослідною установою загальнодержавного значення і входить до складу природо-заповідного фонду України. Загальна площа НПП 35684 га., у тому числі – 24702 га надані парку у постійне користування і 10982 га включені до його складу без вилучення у постійного землекористувача (Сколівського військового лісгоспу). НПП створений на території таких адміністративних районів Львівської області:

- Сколівського (землі передані зі Сколівського держлісгоспу – 13639 га та Дрогобицького держлісгоспу – 7696 га);
- Дрогобицького (Дрогобицький держлісгосп – 2012 га);
- Турківського (Сколівський держлісгосп – 1355 га).

НПП знаходиться в підпорядкуванні Державного комітету лісового господарства України і входить до складу державного лісогосподарського об'єднання "Львівліс". Адміністрація НПП почала функціонувати з 1 трав-